

УДК 330.59

Міщук Г. Ю., д.е.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

НЕРІВНІСТЬ ДОХОДІВ У СИСТЕМІ ІНДИКАТОРІВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ: ОЦІНКА ТА ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГУЛЮВАННЯ

Проаналізовано нерівність доходів у системі індикаторів якості життя. Встановлено, що офіційні показники низької загальної диференціації доходів в Україні суперечать існуючим тенденціям високої поляризації доходів за окремими частковими показниками (розподіл заробітних плат, рівень бідності, коефіцієнт Пальми). Визначено істотний вплив соціальних ліфтів у вигляді освіти та можливості зайнятості вразливих груп населення на зменшення нерівності доходів. Запропоновано механізм регулювання нерівності доходів, основу якого складають інструменти розширення можливостей зайнятості. Пріоритетним з них на даному етапі вважаємо розвиток соціального підприємництва.

Ключові слова: доходи, зайнятість, освіта, соціальне підприємництво, якість життя.

Вступ. Якість життя має останнім часом велику популярність у дослідженнях різної тематичної спрямованості, серед яких є як соціально-економічні аналітичні звіти та наукові розробки, в основу яких покладені багатомірні комплексні індикатори, так і ті, що торкаються лише окремих аспектів цього поняття. Висока якість життя є визначальним чинником соціального миру та благополуччя в суспільстві, що, в свою чергу, створює передумови стійкого соціально-економічного зростання внаслідок збереження та розвитку потенціалу людських ресурсів. Відтак, увага до досліджень якості життя з виділенням факторів її погіршення є об'єктом досліджень відомих в Україні та за кордоном наукових шкіл та аналітичних центрів. При цьому доведено, що надмірна нерівність доходів, створюючи ризики погіршення якості життя, має негативний вплив на загальний людський розвиток, а не лише особистісні його прояви, та спричиняє диспропорції економічного розвитку країн та територій, де незадоволеність розподільчими процесами провокує еміграцію та зменшення зайнятості в офіційному секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень. Якість життя, зокрема її оцінки на основі показників добробуту та диференціації доходів населення, з

часу обґрунтування одного з найвідоміших індексів якості життя (The Quality of Life Index) британською дослідницькою агенцією Economist Intelligence Unit у 2005 році [1] вийшла за межі суто наукових досліджень у галузі економіки праці. Якість життя становить великий інтерес для моніторингу як окремими соціологічними агентствами, так визнаними міжнародними дослідницькими компаніями, серед яких Інститут Геллапа (Gallup) у США, який регулярно досліджує сприйняття благополуччя (well-being) через призму показників якості життя, отриманих на основі соціологічних досліджень. У світовій практиці одним з найвідоміших індикаторів якості життя є індекс «кращого життя», що визначається ОЕСР (Better Life Index), в якому нерівність доходів може спричиняти зниження загальної оцінки за рахунок одразу чотирьох з одинадцяти складових індексу: доходи, зайнятість, задоволеність життям, баланс «робота/життя» [2]. В Україні показники нерівності доходів у складі індикаторів якості життя є об'єктом постійного моніторингу результатів регіонального людського розвитку, що здійснюються Держстатом України за методикою, розробленою Інститутом демографії та соціальних досліджень, та оприлюднені у тематичних доповідях та результатах наукових досліджень фахівців цього інституту [3; 4]. Разом з тим, попри істотний розвиток наукових концепцій та прикладного інструментарію оцінок якості життя, такий її аспект як нерівність доходів не втрачає своєї актуальності та значимості у вирішенні завдань формування соціальної економіки.

Постановка завдання. Враховуючи важливість забезпечення прийняттого для суспільства розподілу доходів у цілях підтримання соціального миру та забезпечення стійкого економічного розвитку, метою цієї роботи є оцінка нерівності доходів в Україні як одного з ключових індикаторів якості життя та вибір на цій основі пріоритетів регулювання їх справедливого розподілу.

Наукові результати. Якість життя є добре відомою науковою концепцією, яка має схожі характеристики з поняттям «благополуччя». Дуже точно відмінність між ними визначена канадськими науковцями, які регулярно здійснюють числову оцінку благополуччя. За їх підходом, «благополуччя» є більш узагальненим науковим поняттям з більшою кількістю індикаторів. Але ключова його відмінність від «якості життя» – суб'єктивне сприйняття, оцінка з особистого досвіду, тоді як «якість життя – більш об'єктивне поняття, що відображає життєві обставини, а не реакцію на них» [5, С. 5].

Разом з тим, у працях вітчизняних дослідників, зокрема [3; 6], якість життя також характеризується з позицій відповідності існуючих умов життя потребам людини та її суб'єктивним уявленням про гідне життя. Отже, оцінка якості життя включає сукупність як

об'єктивних, так і суб'єктивних індикаторів. В їх числі нерівність доходів як одна з ознак якості трудового життя аналізується в сукупності об'єктивних показників блоку «добробут» та суб'єктивних оцінок матеріального становища.

Питання визначення межі допустимої нерівності залишається відкритим – поки що тільки у трактуванні окремих коефіцієнтів є так звані «критичні точки». Але в кожному суспільстві сприйняття нерівності та терпимість щодо неї може істотно відрізнятись. Разом з тим, прагнення зменшити нерівність доходів не означає досягнення їх абсолютної рівності з абсолютно однаковим розподілом доходів незалежно від мотивації та здійснених людиною зусиль щодо власного розвитку. Існування нерівності в розумних межах мотивує до нарощування свого людського потенціалу, в тому числі інтелектуального, та найповнішого його використання. Але надмірна нерівність – та що обмежує права та можливості розвитку і реалізації власних здібностей, вимагає втручання держави як основного гаранта дотримання прав людини.

Для оцінки диференціації та поляризації населення за доходами в сучасній демографічній статистиці використовуються спеціальні показники, переважно виведені із співвідношень різних квантилів населення за доходами (квінтільний, децильний коефіцієнт). Крім тих інструментів, що широко використовуються демографами для характеристики умов життя домогосподарств, в міжнародній практиці створені і нові інструменти аналізу, зокрема запропонований тільки у 2011 році коефіцієнт Пальми. Його обґрунтування вважаємо справжнім досягненням сучасної демографічної статистики, оскільки в такий спосіб відмінності в нерівності доходів, а отже, і умов життя населення стають дуже очевидними через порівняння найбагатшої децилі на тлі сукупних доходів 40% найбіднішого населення. Ця методика розрахунку стала типовою для всіх сучасних звітів з людського розвитку, що оприлюднюються ПРООН, наприклад [7].

Використовуючи найпоширеніші в міжнародній статистиці показники нерівності доходів, можемо проаналізувати цей аспект якості життя в Україні на основі порівняння з країною-лідером у відповідному частковому процесі, а також з Польщею, яка є близьким нам європейським сусідом та найбільшим реципієнтом наших трудових та освітніх мігрантів (таблиця).

Порівняння значень індикаторів нерівності за доходами
в Україні, Польщі та країні-лідері за відповідним
індикатором в ЄС

(складено автором за даними [7])

Індикатор	Значення в Україні	Значення в Польщі	Країна- лідер	Значення країни- лідера
Нерівність в доходах (%)	9,2	17,5	Україна	9,2
Квінтільний коефіцієнт (2005 – 2013 рр.)	3,4	5,2	Україна	3,4
Коефіцієнт Пальми (2005 – 2013 рр.)	0,9	1,3	Словенія	0,8
Коефіцієнт Джині (2005 – 2013 рр.)	24,8	32,8	Україна	24,8
Гендерна нерівність	0,286	0,138	Словенія	0,016
Зайнятість робочої сили, % (віком 15 років і біль- ше)	59,4	56,5	Швеція	64,1
Нестабільна зайнятість, %	18,1	17,6	Естонія	5,4

Як бачимо, формально Україна є лідером за показником рівності у доходах (найменше значення нерівності) та за низьким значенням квінтільного коефіцієнта. Благополучною видається також ситуація з розшаруванням доходів населення, якщо аналізувати її за коефіцієнтом Джині. Разом з тим, якщо доповнити аналіз більш прогресивним інструментом – коефіцієнтом Пальми, переваги якого порівняно з іншими наведені нами в теоретичній частині роботи, очевидно, що навіть за офіційними даними щодо розподілу доходів, розшарування є значним: 10 відсотків найбагатшого населення та 40% найбіднішого отримують доходи у співвідношення 9:10. Враховуючи офіційні успіхи у забезпеченні невисокого розшарування доходів, що стають все менш очевидними з огляду на високе поширення тіньових доходів в Україні, та негативні макроекономічні наслідки у вигляді низького ВНД, значного поширення форм нестабільної зайнятості та гендерної нерівності, зрозуміло, що такі результати важко вважати цілком інформативними щодо нерівності.

Якщо врахувати, що основною формою доходів є заробітна плата, то за результатами здійсненого нами попередньо аналізу можна підтвердити набагато вищу диференціацію, чим це встановлено за офіційними даними щодо розподілу сукупних доходів населення. Так, диференціація заробітної плати є дуже високою на малих підп-

приємствах, причому, чим менший його розмір, тим більшими є диспропорції в оплаті праці керівників (очевидно, що саме ця група представляє десяту дециль на малих підприємствах) та решти персоналу, що не сприяє мотивації його розвитку. Наприклад, співвідношення заробітної плати десятої та першої децилі працівників підприємств з чисельністю до 10 осіб становить 11,94, а з чисельністю від 10 до 49 осіб – 12,12 разів, що набагато перевищує диференціацію заробітної плати на великих підприємствах (8,98 на підприємствах з чисельністю більше 5000 працівників) [8, С. 107].

Виявлені недоліки у диференціації заробітних плат можна доповнити даними щодо прогресу України у досягненні основної цілі розвитку тисячоліття – подолання бідності. За відповідними даними, що наведені в [9], складається враження певного поступу за всіма показниками. Але якщо врахувати, що за 2015 рік наведені прогнозні, а не фактичні дані, то зрозуміло, що ситуація з існуванням бідності як крайнього прояву нерівності доходів в Україні є не просто складною, а вкрай загрозливою. Так, фактично за жодним цільовим індикатором повністю не досягнуто мети: майже 25% українців залишаються за межею бідності. Зовсім неприпустимою є бідність дітей та працюючого населення – на сьогодні працююча людина не може за рахунок заробітної плати забезпечити собі гідний рівень життя, а особливо, якщо в сім'ї є діти. Поєднуючи такі результати з попередньо виявленими позитивними значеннями лідера за показниками диференціації доходів населення (таблиця), очевидно, що справжня ситуація з нерівністю доходів в Україні є набагато критичнішою і потребує регулювання.

У зв'язку з цим вважаємо, що основні зусилля щодо удосконалення регулювання нерівності доходів мають бути зосереджені на підтримці діяльності соціальних ліфтів, а також більшої залученості громадянського суспільства до моніторингу та оперативного корегування процесів формування та розподілу доходів. Звичайно, вагомість інших регуляторних дій ніяк не зменшується – загалом існуючі інструменти та можливості їх застосування враховано у розробленому нами механізмі регулювання нерівності доходів (рисунок).

У ньому поряд з такими важливими напрямками, як забезпечення справедливості у формуванні та розподілі доходів, їх захисту та детінізації виділено особливо значиму для сучасної України групу регуляторних дій – забезпечення нових можливостей праці для соціально вразливих груп. Такі дії вважаємо детермінуючими на шляху зменшення нерівності, оскільки завдяки їм створюються передумови для справжнього соціального просування – від утримання суспільств-

ва та пасивного щодо економіки учасника до активної, зайнятої людини, в тому числі соціального підприємця. Останній захід вважаємо особливо важливим сьогодні, оскільки проблеми з невлаштованістю побуту та зайнятості внутрішньо переміщених осіб, потерпілих внаслідок бойових дій, посилюють і без того невирішені проблеми незайнятості значної частини населення України, що має низьку конкурентоспроможність на ринку праці.

Особливу роль в цій групі заходів відводимо розвитку соціального підприємництва. Його суть достатньо повно висвітлена сьогодні в численних публікаціях такого напрямку. Головні риси, що відрізняють соціальне підприємство від інших видів підприємств – яскраво виражена соціальна місія, зокрема шляхом надання робочих місць для вразливих категорій населення та реінвестування значної частини прибутку на соціальні цілі (наприклад подальше працевлаштування вразливих на ринку праці осіб на цьому ж підприємстві). При тому, що сьогодні немає єдино визначених критеріїв чіткого виокремлення соціальних підприємств від інших видів, але потреба їх розвитку шляхом державного стимулювання, наприклад збільшення доступності фінансових ресурсів, є нагальною необхідністю, зважаючи на виявлені нами проблеми.

Тому, відштовхуючись від існуючого механізму квотування робочих місць (не менше 5% облікової кількості штатних працівників), вважаємо, що обґрунтовано буде надавати статус соціального тим підприємствам, які забезпечили зайнятість вразливих соціальних категорій для більше чим 50% зайнятих і підтверджують реінвестування прибутку на соціальні цілі в розмірі не менше 50% прибутку за звітний податковий період.

Якщо підприємство підтвердить такий свій статус, а отже, і позитивний внесок, який здійснює у вирішення проблеми зайнятості та формування доходів вразливих соціальних груп, для нього вважаємо за необхідне застосовувати не лише програми надання грантів та пільгового кредитування розвитку бізнесу – окремі з таких практик уже існують в Україні (Програма кредитування малого бізнесу від Приватбанку, постійні грантові та пільгові кредитні пропозиції ERSTE банку та інші програми грантової підтримки). Іншим можливим варіантом стимулювання розвитку таких підприємств є застосування податкових пільг, державних гарантій повернення кредитів та інші заходи, добре відомі в теорії та практиці стимулювання розвитку підприємництва.

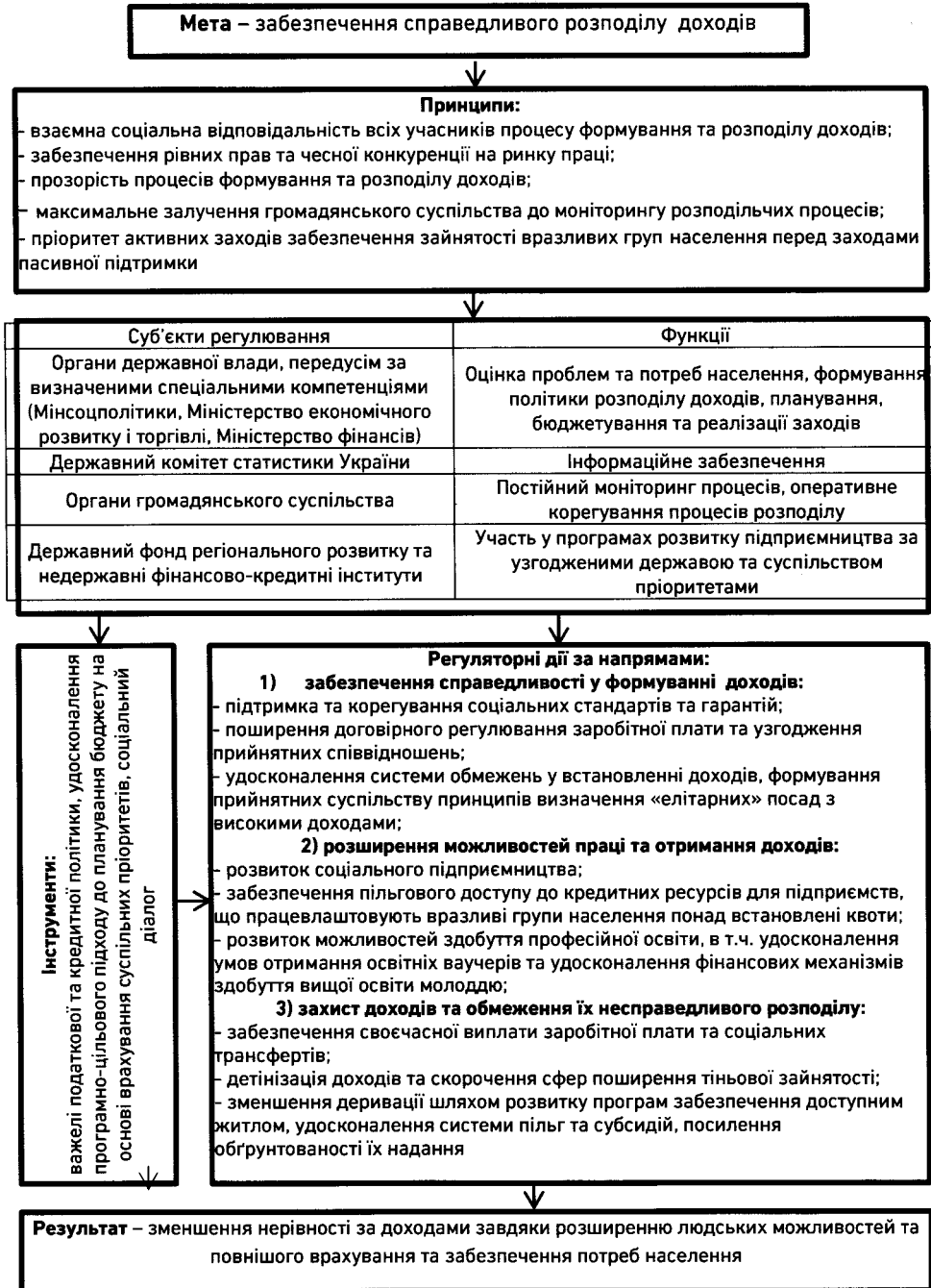

Рисунок. Механізм регулювання нерівності доходів в Україні

Висновки. Зважаючи на отримані результати, можна дійти висновків, що нерівність в Україні на тлі європейських держав за офіційними даними є невисокою, поясненням чого може бути висока тінізація економічних відносин та зумовлене нею необ'єктивне відо-

браження справжніх масштабів диференціації доходів населення. За непрямыми показниками нерівності доходів, такими як рівень бідності населення, значна поширеність нестабільної зайнятості, суттєва диференціація заробітної плати в офіційному секторі, можна виявити високу поляризацію доходів. При цьому майже чверть населення України є бідними, включаючи зайняте населення, що не відповідає логіці стимулювання зайнятості. Більший ризик бідності характерний для сімей з дітьми. Факторами, що можуть позитивно вплинути на справедливий розподіл доходів, є освіта та зайнятість на великих та середніх підприємствах – тобто уникнення неофіційних трудових відносин. Пріоритетним напрямом врегулювання нерівності доходів для України на даний момент є створення соціальних ліфтів, серед яких одним найбільш значимих є доступна освіта, а пріоритетним в подоланні дискримінації на ринку праці та забезпечення доходів для вразливих груп населення є розвиток соціального підприємництва.

1. The Quality of Life Index 2005. Economist Intelligence Unit, 2005. – [Electronic recourse] – Available at: <http://www.eiu.com/>
2. *OECD Better Life Index* [Electronic recourse]. – Available at: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/#/11111111111111111111>
3. Лібанова Е. М. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор. – К., 2013. – 48 с.
4. Лібанова Е. М. Нерівність за доходами в сучасній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5829/1/26-36.pdf>
5. *The Canadian Index of Wellbeing. Technical Report 1.0*. Michalos, A.C. et al. Waterloo, ON: Canadian Index of Wellbeing and University of Waterloo. 2011. – 80 р.
6. Дерій Ж. В. Регіональна парадигма якості життя та людського розвитку [Електронний ресурс] / Ж. В. Дерій. – 2013. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/jspui/bitstream/123456789/10765/1/1152.pdf>
7. Human Development Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
8. Міщук Г. Ю. Оцінювання та механізм забезпечення використання трудового потенціалу в Україні: монографія / Г. Ю. Міщук. – Рівне : НУВГП, 2015. – 280 с.
9. Цілі розвитку тисячоліття. Україна 2000 [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf

Рецензент: д.е.н., професор Савіна Н. Б. (НУВГП)

Mishchuk H. Y., Doctor of Economics, Associate Professor (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

INCOME INEQUALITIES IN THE SYSTEM OF INDICATORS OF QUALITY OF LIFE: ASSESSMENT AND DETERMINANTS OF REGULATION

This paper argues that income inequality in the significant indicator of quality of life. It is the source of life satisfaction, which in turn may

cause such essential consequences as migration, employment decrease and slow economic growth. The official low overall income differential in Ukraine has obvious inconsistencies with the trend of high polarization of income, measured by some partial indicators (distribution of wages, level of poverty, Palma ratio). In temporary European and Ukrainian societies social elevators have the core role in decrease of severe income disparity. The main of them are education (no less than secondary) and employment capabilities. Considering the essential importance of new labor places creating for people with disabilities or with weak competitiveness caused by other reasons in Ukraine we proposed the mechanism of regulation of income inequality. It consists of direct and indirect instruments which provide wider possibilities for employment, especially for vulnerable groups, including measures to support the development of social entrepreneurship.

Keywords: incomes, employment, education, social entrepreneurship, quality of life.

Мищук Г. Ю., д.э.н., доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

НЕРАВЕНСТВО ДОХОДОВ В СИСТЕМЕ ИНДИКАТОРОВ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ: ОЦЕНКА И ДЕТЕРМИНАНТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ

Проанализировано неравенство доходов в системе индикаторов качества жизни. Установлено, что официальные показатели низкой общей дифференциации доходов в Украине не соответствуют высокой поляризации доходов по отдельным частичным показателям (распределение заработных плат, уровень бедности, коэффициент Пальмы). Установлено существенное влияние социальных лифтов в виде образования и возможностей занятости уязвимых групп населения на уменьшение неравенства доходов. Предложен механизм регулирования неравенства доходов на основе инструментов обеспечения возможностей занятости. Приоритетным из них на данном этапе считаем развитие социального предпринимательства.

Ключевые слова: доходы, занятость, образование, социальное предпринимательство, качество жизни.
